

A trilógia lezárása

Wodianer-Nemessuri Zoltán: *Alkony*

Hitel Könyvműhely, 2019

„A magyar regényirodalom voltaképpen akkor kezdődik, amikor a regényírószándék találkozik kora magyar valóságával, s egyáltalán a magyarsággal: amikor fölfedezi s témájául, anyagául választja és vállalja kora társadalmi, elsősorban magyar társadalmi valóságát – vagy azt az ideálisabb valót, amelynek megteremtését a nemzet elsőrendű életérdekének látja.” Rónay György ezekkel a sorokkal nyitja meg *A regény és az élet* című munkáját. Ez az állítás akkor is igaz, ha az író egy korábbi korszak eseménytörténetét választja tárgyául. Minden valamire való történeti tárgyú szépirodalmi mű ennek a gondolatnak a jegyében születik meg, ezt az állítást erősíti megszületésével: mi adható át a múltból a mának, mi az a tapasztalati úton igazolható érvényes igazság, mely követendő példa lehet a mában is.

Wodianer-Nemessuri Zoltán tizenöt évet szakított ki az életéből, hogy egy monumentális trilógiában, három bő terjedelmű kötetben Rátóti Gyulaffy Lászlónak, ennek a XVI. században élt Balaton-felvidéki főkapitánynak, csobánci várúrnak, majd az erdélyi mezei hadak generálisának állítson emléket. Egy olyan ember krónikáját írja meg, aki a török elleni harcokban vitathatatlan érdemeket szerzett a Dunántúlon, később Erdélyben. Az 1560-as évek közepén visszaveszi a töröktől Veszprém, Tata, Gesztes várait, Erdélyben Báthory István hadainak generálisaként a fejedelemséget megkaparintani akaró Bekes Gáspár serege felett arat győzelmet a kerelőszentpáli csatában. Nem „kispályás” katonaember tehát, akinek életútjára, személyiségrajzára vállalkozik a szerző. A trilógia első része (*Végvidék, 1561–1569*)

a Balaton-felvidéken játszódik, Csobánc, Sziget, Hegyesd, a „végek” a színtere a mozgalmas cselekménynek, hol nemegyszer a párbaj dönt a magyar várnép és a török közötti viszályról. Gyulaffy messze látó ember, kiváló katona, aki még nem kapta meg a sorstól a rászabott feladatot, kisebb csatározásokban, portyákon örli fel erejét. Tudja, minden lehetséges eszközzel meg kell akadályozni a török terjeszkedését a Dunántúlon. Lesznek-e segítői céljai elérésében? Nemessuri Zoltán szélesre tárt pannón sorakoztatja fel a kor szereplőit: a győri haditanács impozáns jelenetében Salm generális, császári tábornagy alakja villan fel, aki megérti, ha a Gyulaffyhoz hasonlók magánharcát nem támogatja senki, esélytelen minden vállalkozás, mely visszaüt a Habsburg-ház megítélésére is. Salm igazát erősíti meg Berg, a rokonszenves fiatal bajor ezredes, amikor a haditanács értésére adja, bár „Miksa császár hívei, de magyar földön”.

Bonyolult időszak ez. Mert ki is a jó hazafi? Az, aki a török vagy aki a császáriak oldalán próbál érvényt szerezni a történelem fogójába került magyarságnak. Melyik fél képviseli a XVI. század utolsó negyedében a magyar érdeket? A trilógia időbeli behatároltsága Bocskai szabadságharcáig tárgyalja az eseményeket, de a dilemma végigvonul a kuruc korig. Thököly Imre a török támogatásával foglalja el Fülek várát, s ejti rabul a hazáját a török ellenében védő Kohári István hadvezért és politikust, a rabságban jeles költővé avanzsálódott várkapitányt.

És közel Dózsa György emléke is. Évszázados beidegződések, tapasztalatok akadályozzák meg a közeledést úr és job-

bágy között. Az alsóbb néprétegekben ugyanakkor él a remény, szilánkokban értesülnek a nagypolitika mozgásáról. Tudják, bár Bocskai a székely felkelést megtorolta, mégis talán ő lehet a megoldás gondjaikra, ahogy a hajdúkat is oltalmába fogadta. Ezt már az *Alkonyban*, a trilógia befejező részében írja a szerző, amikor főhőse Erdélyben tartózkodik hadával, miután felségárulás címén elítélik.

Több száz szereplőt mozgat Nemessuri Zoltán, a mocsarak mélyén, erdők hajlatában rejtőzök búvóhelyétől, Nádasdy sárvári udvarán át, a főúri udvarokon és várakon, Prága, Pozsony, Krakko királyi és püspöki palotáin keresztül a Burgig találkozunk a regényfolyam alakjaival. Többségük létező, valóságos személy; érzékletesen megírt portrék sora. A cselekménybonyolítás mellett ez a másik erénye a műnek. A szerző nagyon jól tudja, hogy az általa konstruált, szövegbe integrált beszélt nyelv az egyik legfontosabb eleme a késő középkor világát megjeleníteni kívánó törekvésének, a történéseket az akkori életszerűségükben visszaadó ábrázolásnak. Móricz *Erdély* trilógiájának is ez az egyik kulcsa, az elhithető nyelvhasználat, ennek révén tudjuk bekötni magunkat a mű atmoszférájába, feledve, hogy mindez egy szépirodalmi alkotáson keresztül történik. Gyulaffy ezt mondja egy helyen: „A világon kétfajta ember létezik: a ragadozók és a növényevők. Mindig a ragadozók kerekednek felül, és ők irányítanak másokat. Ők a lelkiismeretlenek, nem mi, nem a török és nem a zsoldosok. Nem a bátorság hiányzik belőlünk, hanem a kíméletlenség. Bennük megvan. Addig háborúznak, míg maguk is kivesznek, csakhogy jönnek az utódok és folytatják. Ha élni akarunk, mi is azt tesszük.”

Érdesek, darabosan formáltak a mondatok, szűkszavúságukkal hatnak, és – így képzelem el az olvasó – tűpontosan visszaadják egy háborút viselt késő középkori katona töprengéseit. A hosszú (csaknem 2000 oldalas!) regényfolyamon átvonul az akkor élt ember világképe, világról való

képzete. A tarlóúzként terjedő reformáció, az új hit, a hitviták nemcsak a csobán-ci vár falai közé szüremkednek be, állásfoglalásra készítve magát Gyulaffyt is, de fellobbannak a mű más színterein is. A protestáns Erdélyben a tettlegességig fajulnak a megreformált egyházon belül dúló viták. A főkapitány apródja – megint csak egy kiragadott cserépdarab a korból – Árgírus királyfi történetét hallgatja az öreg szülétől (a széphistória ténylegesen ezekben az években válik ismertté), Nádasdy Tamás sárvári nyomdájára gondol, ahol patronálásával Sylvester János Újszövetsége is napvilágot lát, s keserűen konstatálja, hogy kedves asztrológiai, geográfiai könyveinek nyomtatását a háborús állapotok meghiúsítják. S feltűnik Balassi Bálint is, aki az áruló Bekes seregével jön Erdélybe, ki ekkor még ugyan nem számon tartott költő, mint ahogy a szerző szerepelteti, de mint főúri sarjadék Báthory pártfogását élvezzi.

Gyulaffy katonai kvalitása valójában Erdélyben teljesedik ki. A második kötet, a *Kései virradat, 1570–1579*, már címében is utal erre a felemás helyzetre. A főkapitány tehetsége a Magyar Királyságban nem bontakozhat ki, a neki való, hozzá méltó feladat itt várja, János Zsigmond, Báthory, Bocskai földjén.

A kerelőszentpáli csatának döntő szerepe volt abban, hogy Báthory megtegye első lépéseit az önálló erdélyi fejedelemség megteremtése felé. A győzelemben oroszlánrészt vállalt Gyulaffy még elkíséri Báthoryt Krakkóba, de ezt követően visszavonul, sem a közéletben, sem a hadvezetésben nem vesz részt. Erdély földjén hal meg 1579-ben Az *Alkony* hőse már a fiú, ifjabb Gyulaffy László lesz.

A békekötések és békeszegések korát éljük, az állandósult viszály, a török és a Habsburg-ház nagyhatalmi törekvései megosztják a nemzetet is. A két fél folyamatosan erősödő, más országok népeivel is bővülő csatározásai a Magyar Királyság területén ütköznek össze. Nemessuri mindvégig vigyáz arra, hogy ne külső narráció

révén értesüljön az olvasó a kor eseményeiről, hanem dialógusok formájában, egymást kiegészítő vagy épp egymásnak feszülő állítások halmazából álljon össze a kép a XVI. század végének időszakáról. Óriási ismeretanyagot ölel fel, amikor a kort hitelesítő tárgyi világot emeli be a leírásba, a fegyvernemek lajstromos számbavételétől a főúri és tábori élet szokásrendjéig.

A súlyosan rakott ebédlőasztalok felett morális kérdések is terítékre kerülnek: minek a háború, milyen érdekek mozgatják az uralkodókat, a hitükért vagy a válásukért küzdenek az emberek, s mi köze mindehhez Istennek? Nádasdy Ferenc audienciája Rudolf császár udvarában totális kudarc: a császár képtelen megérteni, hogy nem a magyarok, az egész Európa védelméről van szó.

Ellentétben a Magyar Királysággal, ezekben az időkben Erdélyben béke honol: Báthory Lengyelországban tartózkodik, unokaöccse, a kamasz Zsigmond a teljhatalmú fejedelem. Az *Alkony* első fejezeteinek színhelye Gyulafehérvár és Szilágycsehi, a generális végső nyughelye. Az ifjú Gyulaffy életét egyelőre nem a harci megpróbáltatások, hanem a háborúra való felkészülés mindennapjai töltik ki, melybe éppúgy belefér egy eredményes farkasvadászat, mint a kortárs történetírók műveinek tanulmányozása – okulás céljából – Szigetvár bevételéről. Nádasdy Wathay Ferenc székesfehérvári vicekapitány poémáját olvassa fel baráti körben, ki a későbbiekben mint török rab, a konstantinápolyi Fekete torony foglyaként írja be magát a magyar irodalomba megrázó, maga illesztette verseivel. Megannyi színes életkép a század utolsó éveiből.

Az időleges béke azonban nem tart sokáig, Gyulaffyt hamarosan Bocskai oldalán látjuk, aki az ingatag Báthory Zsigmondot segíti a fejedelmi szék megtartásában. Erdély a Habsburg Birodalommal szövetségben, más fejedelemségek haderőivel, külszági zsoldos csapatokkal kiegészülve először tesz kísérletet a török visszaszorítására. A szerző írói kvalitása mellett

szól, hogy a tizenöt éves háború történeti munkákból s kortárs visszaemlékezésekből ismert vagy kevésbé számon tartott eseménysorát mindvégig képes feszültséget tartón, élményszerűen visszaadni. A legzavarosabb időszaka ez Erdélynek, Báthory Zsigmond többszöri lemondása, majd visszatérése, a török állandósuló jelenléte, a császáriak fokozódó térszerzése teszi teljessé az anarchiát; a török kiűzése ürügyén a Habsburg-ház Erdély birtoklására törekszik. Az álmosdi csata, mely színes, filmszerű leírásában az *Alkony* egyik legjobb harcjelene, már Bocskai győzelme a császáriak felett. Gyulaffy László ebben az időben, az 1600-as évek elején, katonai karrierjét tekintve nagyobb rangú, mint az apja: ő az erdélyi hadak főparancsnoka. Seregében legjobb katonái, a képzett „palotások” mellett szökött jobbágyok, hajdúk és székelyek harcolnak. Apja nyomdokain halad, amikor a gyülevész martalócokat ütőképes haderővé kovácsolja, jellemével még a zabolátlan szabad hajdúkat is maga mellé állítja. Halálával egy olyan ember távozik az élők sorából, aki megértve Bocskai politikai törekvéseit, a fejedelem katonájaként békét hoz győzelmeivel Partium és Erdély földjére.

Amivel nem mindig ért egyet a bíráló, az a lábjegyzet használata. Szépirodalmi alkotásról lévén szó, ez az eljárás magától a műfajtól is idegen. A krakkói Wawelt, Istvánffy Miklós történetíró személyét, Magyarai István sárvári prédikátort és hitvitázót – találmányra említem a nevet – az oldal alján, további információkkal kiegészíteni zavaró és sok esetben fölösleges. (Magyarai István, mint Nádasdy Ferenc szellemi társa fejezeteken át szereplője a regénynek.) Szerencsésebb lett volna, ha a nevekhez tartozó titulus, ismeret a főszöveg részeként, annak kontextusában lett volna elhelyezve.

Remek tájleírásokkal találkozunk a műben. A szilágysági tavasz megjelenítése magával ragadó, ugyanilyen eleven, érzékletes ábrázolás a vicekapitány krakkói

útjának leírása, a vonuló csapat látványa a hegyek között. Nyers, metszón éles rajzolatok: az ember szinte érzi a hőséget, a hideget, a tábor levegőjét, a szagok és illatok tobzódását. Minden a helyén van, azaz majdnem minden. Balassi Bálintnak Esztergom vára vívásakor történt sebesülését és halálát két mondatban, kurtánfurcsán intézi el a szerző: „Az uraknak az is kedvüket szegte, hogy a »csavargó poéta«, Balassi Bálint a roham során elhunyt. A kartácstűz egyik lábát jóformán leszakította, így aztán percek alatt elvérzett.” Nem így történt. A költő 1594. május 19-én sebesül meg és május 30-án távozik az élők sorából. Embertelen kínok között szenved tizenegy napig, de van még anynyi lelki és fizikai ereje, hogy Dávid 50. zsoltárát lefordítsa, mely nemcsak az egyik legszebb zsoltárparafázisa irodalmunknak, de a Balassi-életmű megkoronázása is. Ha nem követne szigorú kronologikus rendet a regény, az olvasó könnyen szemet hunyna a tévedés felett, de a szerző a történeti forrásokhoz alapvetően hű maradt.

Az *Alkony* egyik utolsó, a kassai küldöttgyűlésről szóló fejezetében, a császáriak és Bocskai találkozásából derül ki igazán, milyen mélységben ismeri a kort,

benne az események menetét döntően befolyásoló vallásszabadság körüli vitákat. Az árnyalt történelemismeret, a korabeli társadalomkép részletező gazdag leírása, a terjedelmére nézve lenyűgöző vállalkozás mindenképpen megérdemli főhajtásunkat Wodianer-Nemessuri Zoltán regénytrilógiája előtt.

Visszautalva a recenzió elején érintett Rónay György-felvetésre: esetünkben mi a válasz arra az állításra, hogy a magyar regény ott és akkor kezdődik, amikor a „regényíró-szándék találkozik kora magyar valóságával”, vagy azzal az „ideálisabbal valóval, amelynek megteremtését a nemzet elsőrendű életérdekének látja”?

Talán a tudós Gyulaffy Lestár, Gyulaffy László unokaöccse adja meg erre a feleletet egy beszélgetés alkalmával: „A jövő a múltban gyökerezik. Azok birtokolják, akik ismerik a történeteket. Sőt nemcsak ismerik, kézben is tartják. A história megvilágítja, mi vezetett idáig. Rámutat, mi fontos, mi nem. Fölismeri az értékeket, és megmondja, mi az, amit érdemes megőriznünk. Azt is elárulja, mit kell abbahagynunk. [...] Az emberi emlékezet ragaszkodik a múlthoz, nemcsak a sajátjához és családjáéhoz, hanem az országéhoz is.”

Gy. Szabó András

GY. SZABÓ ANDRÁS (1953) előadóművész, író. Utóbbi kötete: *A végakarát* (2018).